

Rapport

efter kvalitetsgranskning av undervisningen i
samhällsorienterande ämnen i årskurserna 7–9 i
Broskolan i Upplands-Bro kommun

Innehåll

1. Inledning
2. Allmänna undervisningskvaliteter
 - 2.1. Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö
 - 2.2. Tydlighet i mål och innehåll
 - 2.3. Individanpassning, stöd och utmaningar
 - 2.4. Återkoppling och reflektion över lärandet
3. Ämnesspecifika undervisningskvaliteter
 - 3.1. Ämnesspecifika förmågor
 - 3.2. Undervisningsmaterial
 - 3.3. Systematisk uppföljning
 - 3.4. Särskilt stöd
 - 3.5. Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden

Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen

Bakgrundsuppgifter om Broskolan

Syfte och frågeställningar

Metod och material

1. Inledning

Skolinspektionen genomför under år 2012 och 2013 en kvalitetsgranskning av undervisningen i samhällsorienterande ämnen i årskurserna 7–9 i grundskolan. Granskningen av Broskolan i Upplands-Bro kommun ingår i detta projekt. Broskolan besöktes den 13–23 november 2012. I denna rapport redovisar inspektörerna sina iakttagelser, analyser och bedömningar.

Denna rapport består av två huvuddelar, en som belyser allmänna undervisningskvaliteter och en som belyser ämnesspecifika undervisningskvaliteter. Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen och skolan, frågeställningar samt metod redovisas i slutet av denna rapport.

Observationer, intervjuer och enkät

Under Skolinspektionens besök i Broskolan genomfördes observationer under 14 lektioner, fördelade på alla SO-ämnen utom religionskunskap, i vilket ingen undervisning ägde rum under besöksperioden. Inspektörerna hade vid planeringen av skolbesöket inte kännedom om vilket ämne som skulle förekomma på en för SO schemalagd position, och drygt hälften av lektionerna kom att avse samhällskunskap. Ingen lektion var inriktad på läroplansmål i mer än ett ämne. Observationerna omfattade samtliga tre årskurser med hälften av tiden förlagd till årskurs 7.

Lektionerna pågick i 50 minuter, med undantag för två i ca 80 minuter och en i 40 minuter. Undervisningsgrupperna omfattade omkring 25 elever och endast undantagsvis förekom någon större frånvaro. I drygt 70 procent av elevgrupperna fanns någon eller upp till fem elever som riskerade att inte uppfylla kunskapskraven som lägst ska uppnås. Inga åtgärdsprogram fanns upprättade vid skolan. Endast 43 procent av lektionerna genomfördes av lärare med behörighet att undervisa i ämnet.

Ett urval av elever i årskurserna 7–9, alla lärare i SO-ämnen samt rektor intervjuades. Skolans elever i årskurserna 7–9 besvarade en webbenkät.

2. Allmänna undervisningskvaliteter

Aspekter vid granskningen

- Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö
- Tydlighet i mål och innehåll
- Individanpassning, stöd och utmaningar
- Återkoppling och reflektion över lärandet

2.1. Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren skapar en positiv atmosfär
- läraren bemöter eleverna med respekt och främjar respekten mellan eleverna
- läraren har positiva förväntningar på eleverna och stöttar deras självtillit
- läraren skapar motivation inför olika aktiviteter

Skolinspektionens bedömning

För att eleverna genom undervisningen ska få möjlighet att prova och utveckla sina förmågor – och sin tilltro till dessa – är det grundläggande att lärandemiljön är trygg, stödjande och uppmuntrande, liksom att eleverna ges ändamålsenlig feedback.

Med endast enstaka undantag präglades lärandemiljön under de observerade lektionerna av att läraren lyckats skapa en god atmosfär i elevgruppen. Läraren tilltalade genomgående eleverna på ett positivt sätt och lyssnade på vad de hade att säga. Alla lärare gjorde ansträngningar av skilda slag för att i det gemensamma undervisningsprogrammet involvera också elever som inte själva visade intresse eller delaktighet. Framgången varierade dock mellan olika lärare och elever, och i flera undervisningsgrupper fanns någon eller några elever som inte var engagerade i något egentligt lärande under hela eller större delen av lektionen. Klimatet i klassrummen var annars tillåtande, och lärarna vände så gott som utan undantag felaktiga elevsvar till en konstruktiv ingång för vidare lärande. Det var relativt vanligt att elever ställde frågor till läraren inför gruppen, prövade påståenden, gav uttryck för egna åsikter eller på annat sätt yttrade sig inom ramen för vad undervisningen ägnades åt. Positiv förstärkning och respons från läraren dominerade klart över negativ. Dessa observationer styrks av att 76 procent av eleverna i sina enkätsvar givit stöd åt utsagan att SO-läraren uppmuntrar eleverna att svara på frågor även om de inte är säkra på att svaret är rätt. Att återkommande bryta upp klassen i mindre grupper för diskussioner var ett vanligt sätt för lärarna att i enlighet med läroplanens målsättning skapa möjligheter för elever att komma till tals även om de annars inte gör det med lätthet.

Lärarna bemötte genomgående eleverna med respekt under de observerade lektionerna, också när de föreföll passiva eller oengagerade i undervisningens aktiviteter. Sitt förhållningssätt visade lärarna genom att de lyssnade på eleverna och förhöll sig till deras åsikter med intresse. Exempel gavs vidare på lärarinsatser för att främja respekten mellan eleverna, oftast i anslutning till att det förekommit tendens till bristande studiero i klassrummet eller konflikt mellan elever. Av både inspektörernas observationer och elevernas uppfattning, som den kommer till uttryck i både enkät och intervju, framträder bilden att det till största delen – men ingalunda alltid – råder studiero på lektionerna. I elevenkäten ansåg sig 60 procent ha studiero, medan 37 procent inte gjorde det. Stämningen var på de besökta lektionerna god och tillåtande, och läraren behövde så gott som aldrig ingripa på grund av nedsättande uttryck mellan ele-

ver eller negativa kommentarer. Mycket litet tid behövde alltså ägnas åt att upprätthålla ordningen. Enstaka undantag förekom dock där rimliga anspråk på ordning inte var uppfyllda och elevernas möjlighet till lärande därför påverkades negativt. I elevintervjun framkom att eleverna tydligt uppfattade att graden av studiero var betingad av vem som ledde undervisningen i klassen; i samma elevgrupp kunde ordningen skifta betydligt mellan olika lärare. Inspektörerna kunde också notera skillnader i hur och med vilken framgång oreda i klassrummet hanterades av läraren. Detta påminner om vikten av gemensamma förhållningssätt hos en elevgrupps och även hela skolans alla lärare, för vilket ändamål samverkan inom personalen kring värdegrundsfrågor är grundläggande. Det är betydelsefullt att läraren uppvisar ett socialt intresse och en social kompetens gentemot alla elever och är allmänt uppmuntrande och stödjande. Det räcker dock inte med att läraren enbart verbalt uppmuntrar eleverna att göra sitt bästa. Läraren måste också ge eleverna stödstrukturer och vägledning i hur de kan gå tillväga.

Det grundläggande förhållningssättet att läraren har positiva förväntningar på eleverna och stöttar deras självförtroende är dominerande enligt inspektörernas lektionsobservationer. I sina enkätsvar instämmer också eleverna i hög grad i att läraren är tydligt med att han eller hon tror att eleven kan lära sig. Det står dessutom klart att mer än tre fjärdedelar av eleverna anser att det stämmer ganska bra eller helt och hållet att lärarna bryr sig om hur det går för eleven. Det är viktigt att läraren har samma positiva förväntningar gentemot alla elever, oavsett exempelvis hur engagerade och framgångsrika de är i undervisningen. Både lektionsobservationer och elevintervju ger vid handen att inte alla elever alltid är inkluderade. I de flesta fall synes dock läraren vinnlägga sig om att också elever med särskilda utmaningar uppmuntras att nå framgång utifrån sina förutsättningar. Det finns samtidigt genomgående utrymme för att i högre grad aktivera och involvera de elever som inte självförtroende tar för sig av undervisningssituationen. Lärarna ger ofta positiv feedback på vad eleverna säger, uppmuntrar dem att svara och visar positiva förväntningar på deras förmåga. Däremot är de frågor som läraren ställer ofta utformade för att kunna besvaras med enstaka ord, i stället för att mer utmanande framkalla resonemang och därmed mer komplexa insikter hos eleverna. I en del av undervisningen skulle elevernas aktivitet också kunna ökas genom ett större mått av dialog mellan lärare och elever.

Medan lärarna framgångsrikt skapat en positiv atmosfär, bemöter eleverna med respekt och till stor del har positiva förväntningar på dem, är exemplen få från undervisningen på att läraren skapar motivation inför olika aktiviteter och

uppgifter. Att väcka tankar, känslor och nyfikenhet hos eleverna är en avgörande ingång för att ett framgångsrikt lärande ska ske. Detta kan till exempel ske genom att man knyter an till och utmanar elevernas erfarenheter och förkunskaper eller anspelar på deras intressen eller på olika aktualiteter. När i många fall sådana moment saknades i undervisningen stod eleverna i stället inför den fullbordade situationen att "det här ska vi arbeta med". Från lektionsobservationerna framträder exempel på att läraren inte utnyttjat motivationsfrämjande tillfällen såsom att anknyta till aktuella händelser eller att möta ett intresse som en elev visar under lektionen.

Nära sammanhängande med att skapa motivation till lärande är att ge eleverna inflytande över sin utbildning. Både observationer och intervjuer med såväl elever som lärare har visat att elevernas möjlighet att påverka exempelvis arbetsformer och arbetssätt – med utgångspunkt i deras kännedom om målen och insikt om sitt eget lärande – är begränsad och varierande mellan olika lärare. Det framgår inte heller, vilket skollagen kräver, av dokumentationen av skolans planering hur elevernas inflytande över undervisningen har utformats. Det är också angeläget att eleverna får träning i hur de kan använda alltmer utvecklade former för sitt inflytande och samtidigt ansvarstagande.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att aspekten *trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö* uppvisar fler starka än svaga sidor. Lärandemiljön präglas av en positiv atmosfär, ett respektfullt bemötande och i de flesta fall positiva förväntningar. Lärarna behöver dock se till att de involverar alla elever att aktivt delta i undervisningen. I de få fall där studieron inte är tillräcklig behövs insatser för att eleverna ska få denna grundläggande förutsättning för ett framgångsrikt lärande. Genomgående behöver skolan utveckla formerna för att motivera eleverna för deras utveckling mot målen, så att alla elever känner lust att lära enligt läroplanens ambition. Elevernas inflytande över undervisningen behöver också förbättras.

2.2. Tydlighet i mål och innehåll

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren genomför en genomtänkt lektionsstart
- läraren genomför en välstrukturerad lektion
- läraren ger tydliga beskrivningar och förklaringar
- läraren kontrollerar att eleverna förstått
- läraren gör ett tydligt sammanfattande lektionsslut

Skolinspektionens bedömning

Utbildningen i grundskolan, liksom övriga skolformer, utgör ett nationellt uppdrag, där de krav på innehåll, form och resultat som uppställts på demokratisk väg definierar en rättighet för eleverna till en högkvalitativ utbildning. Det är därför avgörande att undervisningen är tydligt inriktad på de riksgiltiga målen och kunskapskraven, både när det gäller elevernas kunskapsresultat och verksamhetens utformning. De tillfällen till lärande som eleverna erbjuds inom ramen för ämnena geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap ska således enligt den nu gällande läroplanen innebära något delvis annorlunda – och mer utvecklat – än en traditionell innebörd av de fyra ämnena.

Granskningen visar att undervisningen i SO-ämnena förvisso genomförs inom ramen för den nya läroplanen. I samband med införandet av denna har Broskolans lärare också ägnat fortbildning och annan uppmärksamhet åt de nya instruktioner för undervisningen som den innebär. Men lektionsobservationer och intervjuer visar att det finns stora skillnader i hur tydligt de nationella målen framträder i undervisningen. Hur målen ska nås, förväntas enligt skollagen bli föremål för planering och denna ska dokumenteras, men skolans plandokument innehåller få uttryckliga referenser till läroplansmålen. En konsekvens av detta är att också de professionellt grundade vägarna till ett framgångsrikt lärande är svåra att utläsa.

I det praktiska arbetet med elevernas lärande inleds oftast undervisningspassen på ett ordnat och genomtänkt sätt, där läraren klargör vad eleverna förväntas arbeta med. Det förekommer också att den aktuella lektionen relateras till sin närmaste föregångare och eventuellt efterföljare, liksom – om än mera sällsynt – till vad eleverna ska lära sig i följd av arbetet. Däremot saknas i de allra flesta fall hänvisningar till läroplanens mål, vilket innebär att eleverna inte görs så medvetna om sitt lärande som är läroplanens avsikt. Det innebär att de saknar viktiga stycken i sin grund för att delta i utformningen av undervisningen och ta ett allt större ansvar för sitt eget lärande i riktning mot de nationella målen. Medan läraren i vissa fall återkommande tar tillfället att vid lektionens början vända tillbaka till vad arbetsområdet och arbetspasset syftar till för kunskaper och därmed ger eleverna en form av påminnelse om målen, visar observationerna också på lektionsinledningar där lärarens agerande inför klassen är inskränkt till en instruktion av typen *"och så fortsätter ni med det ni gjorde sist"*.

Både lektionsobservationer och intervjuer med såväl elever som lärare visar att det finns skillnader i hur lärare informerar om målen för undervisningen och om kunskapskraven. Ibland sker det i mycket nära anslutning till läroplanen – med för elevernas ålder nödvändig tolkningshjälp – och både vid inledningen av ett arbetsområde och återkommande under studiernas gång. Andra fall varierar från att de nationella kraven i sin officiella lydelse visas för eleverna till att läraren först efter att kunskapsbedömningen är gjord låter eleverna få en första direktkontakt med kunskapskraven. Ingen av dessa ytterligheter får anses tillfredsställande utifrån uppdraget att låta eleverna vara delaktiga i inflytandet på undervisningen och ansvarstagandet för det egna lärandet. Också elevenkäten belyser målens närvaro i arbetet: 69 procent av de svarande uttrycker att läraren regelbundet påminner eleverna om vilka målen med SO-undervisningen är. Närmare en tredjedel av eleverna anser alltså att så inte är fallet.

Lektionsobservationerna gav exempel på föredömlig disposition av undervisningspasset med både variation i arbetsformer och en inbördes logik i beståndsdelarna vilken innebar såväl progression som begripligt sammanhang för merparten av eleverna. I några fall var det uppenbart att läraren på ett mål-inriktat sätt ägnat ett stort mått av tid och tanke för att åstadkomma en välstrukturerad lektion som inte minst genom sin variation eftersträvar att optimera elevernas möjligheter till lärande. I detta kunde också anas en medveten strävan att låta olika kunskapsformer utvecklas genom valet av arbetssätt. I andra fall var undervisningen betydligt mer enahanda, med i stort sett en och samma form för arbetet under hela lektionen. Lärarens idé om hur just den valda utformningen av undervisningen skulle leda fram till en viss kunskapsutveckling hos eleverna framstod då som oklar, vilket inte förbättrades av att också målinriktningen framstod som otydlig. I de fall där variation mellan uppgifter och arbetsformer förekom, skedde övergångar utan att ordningen stördes eller att lektionstid förlorades i någon betydande omfattning. I elevintervjun framkom att det är påtagliga skillnader mellan olika lärares sätt att utforma undervisningen.

I elevenkäten ställde sig 81 procent av eleverna positiva till påståendet att SO-läraren förklarar på ett tydligt sätt varför eleverna ska göra en viss uppgift. Ungefär lika stor andel ansåg att läraren ger tydliga instruktioner om hur eleverna ska genomföra sin uppgift. Lärarna gick ofta runt bland eleverna vid individuella arbeten eller grupparbeten för att kontrollera att eleverna har förstått. I de elevaktiva momenten var instruktionerna oftast tydliga men det hände att läraren fick ta om instruktioner både i helklass, i grupp och individuellt för att eleverna skulle kunna komma igång med sitt arbete. Under de observerade lekt-

ionerna använde sig läraren av ett språk som de flesta elever tycktes förstå. Det förekom dock enstaka exempel där lärarens uttrycksformer uppenbart var alltför akademiska för eleverna. Samtidigt framträder i andra situationer ett behov av att läraren skapar en balans mellan mer avancerade uttryck och mer vardagsnära språk i syfte att skapa en bro mellan elevernas muntliga vardagsspråk och det skriftliga ämnesrelaterade språket. Lärarens muntliga genomgångar kan i högre grad än som var fallet under observationerna på ett genomtänkt sätt inriktas på att föregripa och förbereda eleverna för det ofta mer krävande och abstrakta språket i de skrivna texterna. Under en del av de observerade lektionerna var dock läraren målmedvetet inriktad på att utveckla elevernas användning av begrepp inom det studerade området.

Den viktiga funktionen att läraren kontinuerligt skaffar sig uppfattning om att eleverna har förstått, både instruktioner och det som lärandet syftar till, fullgjordes av Broskolans SO-lärare framför allt genom att de under i stort sett alla lektioner ägnade mycket tid åt att gå runt till eleverna under arbetet och tala med dem i grupp eller enskilt. Däremot var exemplen färre på avstämningar i klassen som helhet, förutom regelrätta provtillfällen. Inte heller var det vanligt att elevernas avancemang i lärandet fick komma fram genom redovisning inför kamraterna av vad de nyss lärt sig. Av elevenkäten framgår det att närmare två tredjedelar av eleverna upplever att det stämmer ganska bra – men ingen alternativet "helt och hållet" – att läraren kontrollerar att eleven förstått vad det är eleven ska göra med uppgiften.

I likhet med lektionsstarten innebär lektionsavslutet en värdefull möjlighet för läraren att knyta an till målen för elevernas lärande, både för att understryka målmedvetenheten i undervisningen och för att summera arbetet och stämma av hur framgångsrikt det varit för elevernas förflyttning allt närmare den kunskap som är deras mål. Inspektörernas observationer visar prov på allt ifrån lektioner som upplöser sig själva till sådana där läraren på ett ordnat och planerat sätt återfångar klassens uppmärksamhet till någon form av avrundande fullbordan av den helhet som passet utgör, ibland också med en framåtblick till kommande lektion i ämnet. Endast undantagsvis knyter dock läraren vid lektionsslutet an till en utgångspunkt för lärandet som uttryckligen förankras i läroplanens mål.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att aspekten *tydlighet i mål och innehåll* uppvisar fler svaga än starka sidor. Lärarna informerar om syftet med eller åtminstone innehållet i lektionerna men kopplar det inte alltid till läroplanens mål och kunskapskrav. Endast en del av lektionerna avslutas på ett sätt

som planerat och ordnat ger ett mervärde till elevernas lärande. Lektionsslut, liksom i en del fall lektionsstart, bör därför i högre grad användas av läraren för att skapa en ram för elevernas arbete och då framhäva inriktningen mot de nationella målen. En del lektioner är föredömligt målinriktade, välstrukturerade och varierade, medan andra med en betydligt mer enhanda utformning behöver förbättras för att innebära tillräckligt goda förutsättningar för elevernas lärande. Lärarna ger i allmänhet tydliga beskrivningar och förklaringar samt kontrollerar att eleverna har förstått.

2.3. *Individanpassning, stöd och utmaningar*

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren ser till att arbetet under lektionen är tankemässigt utvecklande
- läraren anpassar undervisningen till eleverna i gruppen
- läraren ser till att elever med behov av stöd under lektionen får sådant

Skolinspektionens bedömning

Undervisningen ska stödja och stimulera alla elevers vilja att lära och deras tilltro till den egna förmågan. De ska därigenom ges möjlighet att, utifrån sina förutsättningar, nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling. Särskilda krav på skolan ställs för att också elever med funktionsnedsättning ska ha likvärdiga möjligheter för sitt lärande.

För att möta eleverna där deras fortsatta lärande bäst tar vid, är det angeläget att undervisningen utgår från och utvecklar elevernas erfarenheter, tänkande och intressen. Genom att varje lärare vid Broskolan som undervisar i SO-ämnen gör det i alla fyra ämnena i samma elevgrupp, oavsett lärarens behörighet, upparbetar läraren en ingående kännedom om eleverna, vilken kan förstärkas ytterligare i de fall läraren också är klassens mentor. Härigenom har läraren en god grund för sin bedömning av både klassens och de enskilda elevernas unika förutsättningar. Denna grund anför lärarna som sin främsta utgångspunkt för att utforma undervisningen så att den bäst träffar eleverna. Både lärare och elever uppger att det dessutom kan förekomma att läraren efter att klassen påbörjat ett arbetsområde vinner ytterligare insikter, som i sin tur kan medföra justeringar av undervisningens innehåll och arbetsformer för framför allt klassen som helhet. Samtidigt framträder av både observationer och elevintervju att det finns ett utrymme att i högre grad knyta an till elevernas intressen och inlärseförmåga. Bland annat förekom i undervisningen konkreta situationer där eleverna genom frågor och inlägg uttryckte ett påtagligt intresse, utan att läraren utnyttjade tillfället för att bygga vidare på denna värdefulla motivation för

en framgångsrik kunskapsutveckling. Vidare har inspektörerna vid observationer och intervjuer noterat endast enstaka exempel på att lärarna som en grund för undervisningens utformning ger eleverna utrymme att uttrycka egna erfarenheter och åsikter när nya arbetsområden inleds, liksom fortlöpande under arbetets gång.

Elever med någon form av funktionsnedsättning har i allmänhet omständigheterna kring sina arbetsförutsättningar utredda för skolgången generellt. Det har exempelvis medfört att flera elever på skolan utrustats med bärbara datorer som på olika sätt avses underlätta lärandearbetet, exempelvis för att söka information, göra anteckningar eller få del av texter i annan form än den som vanligen finns i böcker eller på lösa pappersark.

Undervisningen är ibland organiserad så att eleverna får möjlighet att reflektera och problematisera, i grupp eller enskilt. Det ger möjligheter för dem att närma sig flera kunskapsformer och erfara en tankemässig utveckling. Det är dock vanligare att undervisningen mer endimensionellt är inriktad att söka sig fram till givna svar än att eleverna utmanas att använda och utveckla en större arsenal av förmågor där det kan finnas flera alternativa lösningarna och nya intresseväckande frågor kan siktas.

En av de största utmaningarna för varje lärare är att anpassa undervisningen till alla elevers individuellt unika behov. Det är centralt att skilja individanpassade uppgifter, som tar hänsyn till elevernas olika behov och utgångsläge och är utmanande inom elevens "närmaste utvecklingszon", från individualiserade uppgifter, som innebär att alla elever arbetar med likartade uppgifter, såsom att svara skriftligt på frågor till en text, räkna ett visst antal tal och sedan gå till en annan bok med samma typ av uppgifter, läsa tyst utan att detta följs upp. Ett mer gynnsamt alternativ är att uppgifterna är utan tak, dvs. av sådan art att eleverna på olika sätt kan fördjupa sig och aktivt arbeta med dem under hela den avsatta tiden. Det handlar om att uppgifterna då är divergenta, dvs. så konstruerade att de möjliggör individanpassade sätt att arbeta med "samma" uppgift på olika sätt. Uppgifter utan tak kräver att eleven är kreativ i relation till ett givet kunskapsstoff. Individanpassning innebär att läraren erbjuder uppgifter av olika slag och med olika grad av utmaning för att eleverna ska få en möjlighet att arbeta utifrån sina förutsättningar och få utmaningar baserade på sina tidigare erfarenheter och kunskaper. SO-undervisningen vid Broskolan präglades framför allt av en sammanhållen undervisning i klassen, men genom uppdelning i grupper kunde läraren ta sig an elever med särskilda utmaningar i sitt lärande. Individanpassning framträdde annars framför allt i de examinat-

ionsformer som eleverna erbjöds. Det var exempelvis möjligt för elever att genomföra muntliga prov i stället för skriftliga. För själva lärandet erbjöds dock inte eleverna i någon större utsträckning alternativa arbetsformer utifrån sina unika förutsättningar. Ett undantag var elever med mer uttalade behov som exempelvis kunde få tillgång till uppläsning av texter i stället för att själv ta del av dem i skrift. Variation av arbetsformer under en lektion eller ett arbetsområde framfördes från lärarhåll som ett sätt att möta elevers olika preferenser för sitt lärande, varigenom det öppnades för att vissa former passade bättre än andra för en elev. Vid observationerna och i lärarintervjun kunde inspektörerna notera vissa tecken på att läraren ger eleverna stöd genom att visa på och låta dem utveckla olika lärandestrategier. Elevernas lärande skulle dock vara be-
tjänat av att detta område utvecklades vid skolan.

Inspektörerna konstaterar att den observerade undervisningen som helhet i SO-ämnen vid skolan inte i tillräcklig grad har anpassats för att möta alla elevers behov. Det är avgörande att undervisningen bland annat till form, innehåll, omfång, metod och material anpassas efter eleverna och inte tvärtom. Att det, enligt statistiken över elevernas kunskapsresultat, finns en andel elever som inte lyckats svara mot de kunskapskrav som lägst ska uppnås innebär att det återstår en utmaning för skolan att komma fram till ändamålsenliga former för att ytterligare motivera och stödja dessa elever i kunskapsutvecklingen. Lärarna bör alltså i högre grad välja arbetsformer – relevanta verktyg och hjälpmedel för att klara arbetsuppgifterna – utifrån elevernas behov. Detta gäller också elever som har högre ambitioner men ännu inte nått sina uppställda mål för utbildningen.

I överensstämmelse med läroplanen präglas skolans sätt att närma sig de unika utmaningarna för varje elev av ett inkluderande synsätt, där så mycket som möjligt av lärandet sker inom ramen för den egna klassen. Detta kan komma till uttryck genom både en stor utmaning för en ensam lärare med 25–30 elever och situationer där klassrummet rymmer flera vuxna i följd av att det finns elever som fått tillgång till en elevassistent. Det är då självfallet viktigt att de samlade resurserna används på ett så effektivt sätt som möjligt. Inspektörerna kunde emellertid konstatera situationer där så rimligen inte var fallet. Exempelvis är det angeläget att läraren i klassen ges tillräckligt tidsutrymme för att förbereda både sig själv och berörda assistenter på den undervisning de ska genomföra med bästa möjliga lärande för alla elever i gruppen.

Förutsättningarna för att åstadkomma mer invidanpassade arbetsformer för eleverna vid Broskolan är gynnsamma genom att det bland annat vid de samtal mellan lärare och inspektörer som följt efter varje lektion framkommit att lärar-

na har mycket god kännedom om de unika omständigheternas kring varje elevs lärandesituation. Dessutom har inspektörerna hos varje lärare noterat goda exempel på att möta den enskilda elevens utmaningar. Ett ökat samarbete mellan skolans SO-lärare, där alla delar med sig och tar del av erfarenheter, utmaningar och framgångsrecept skulle därför kunna vara en väg för att utveckla kvaliteten i skolans undervisning. I detta kan exempelvis ingå att lärarna följer varandras undervisning.

I den nya skollagen har tydliggjorts skolans skyldigheter inte endast för att eleverna ska ha möjlighet att nå läroplansmål och godkänd kunskapsnivå utan också för att de elever som uppnått kunskapskraven ska ges fortsatt ledning och stimulans för att nå längre i sin kunskapsutveckling. Broskolan möter elever i den senare kategorin framför allt genom att i väntan på att övriga i klassen ska bli klara med en gemensam uppgift erbjuda dem någon extrauppgift, som inte alltid innebär tillfälle att i egentlig mening nå längre i kunskapsutvecklingen. Formerna för denna typ av utmaningar för skolan behöver därför utvecklas. I detta ingår exempelvis att lärarna uppmärksammar och talar om vad de uppfattat att eleverna kan och uppmuntrar dem att utgå från detta för att fördjupa sina kunskaper och lära sig nya saker. Lärarna behöver också låta sin undervisning utgå från en kartläggning av elevernas förkunskaper för att alla elever ska nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling. Arbetsuppgifter behöver också utformas så att de är möjliga att arbeta med på olika sätt – uppgifter utan tak – även för elever som är i behov av fortsatta utmaningar.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att aspekten *individanpassning, stöd och utmaningar* uppvisar fler svaga än starka sidor. Mot bakgrund av att flera elever inte når den lägsta nivån för godkända kunskapsresultat och i följd av inspektörernas observationer står det klart att skolan behöver utveckla individanpassningen av undervisningen. Arbetet bör ta sin början redan i att stödja och stimulera varje elevs vilja att lära och tilltro till den egna förmågan. Det är också angeläget att undervisningen utformas så att eleverna i alla lärandesituationer får möta och utveckla olika kunskapsformer och att undervisningen därmed framstår som tankemässigt utvecklande för dem. Elever som har höga ambitioner och lättare tar sig fram i skolarbetet behöver också på ett planerligt sätt ges förutsättningar att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling.

2.4. Återkoppling och reflektion över lärandet

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren använder sig av formativ bedömning under lektionen
- läraren ger eleverna tillfälle att reflektera över undervisningen och sitt lärande i förhållande till kunskapskraven

Skolinspektionens bedömning

En oundgänglig beståndsdel i det målstyrda styrsystem som formar det svenska skolväsendet är att de processer och resultat som omsättningen av uppdragets mål utfaller i blir föremål för återkoppling och reflektion, i syfte att kontinuerligt åstadkomma förbättringar. Detta har giltighet både för den enskilde elevens kunskapsutveckling och för lärarens undervisning.

Den begränsade grad av uttrycklig orientering mot läroplanens mål, som beskrivits ovan, innebär ogynnsamma förutsättningarna för återkoppling och reflektion över lärandet. Lektionsobservationer och intervjuer visar också att det vid Broskolan inte i någon påtaglig utsträckning förekommer vare sig att läraren använder sig av formativ bedömning under lektionen eller att läraren ger eleverna tillfälle att reflektera över undervisningen och sitt lärande i förhållande till kunskapskraven.

Detta innebär dock inte att det saknades inslag av återkoppling i undervisningen. Framför allt förekom spontana sådana när läraren vanligen under lektionerna gick runt bland eleverna under deras arbete enskilt eller i grupp. Enkätresultaten visar att 73 procent av eleverna instämmer i att SO-läraren talar om på vilket sätt eleven behöver utveckla sig för att nå målen.

Vid Broskolan förekommer vissa former av utvärderingar, framför allt efter att ett arbetsområde slutförts. Men variationerna mellan lärarna är betydande och både intervjuer och dokumentstudier visar att det oftast saknas tydlig koppling till läroplanens mål. I stället står elevernas upplevelser och tyckande i fokus. Att elevernas känslomässiga inställning till undervisningen får komma till uttryck är naturligtvis inte fel, men den typen av intryck kan inte ensam bilda grund för lärarens och skolans systematiska arbete med att förbättra förutsättningarna för elevernas lärande. 48 procent av eleverna sade sig i enkätundersökningen vara positiva och 42 procent negativa till påståendet att SO-läraren frågar eleverna om vad som varit bra och dåligt med undervisningen när ett arbetsområde är avslutat.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att aspekten *återkoppling och reflektion över lärandet* uppvisar fler svaga än starka sidor. För att eleverna ska kunna utvecklas och nå en högre måluppfyllelse behöver lärarna förbättra arbetet med att låta eleverna bidra med kunskaper och reflektioner kring undervisningen och det egna lärandet samt kontinuerligt ge eleverna konstruktiv återkoppling om vad de behöver utveckla för att nå målen för sitt lärande.

3. Ämnesspecifika undervisningskvaliteter

Aspekter vid granskningen

- Ämnesspecifika förmågor
- Undervisningsmaterial
- Systematisk uppföljning
- Särskilt stöd
- Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden

3.1. Ämnesspecifika förmågor

Utgångspunkt vid granskningen

- läraren ger eleverna förutsättningar att utveckla ämnesspecifika förmågor (de långsiktiga målen) i respektive SO-ämne

Skolinspektionens bedömning

Den övergripande bilden från granskningen av SO-undervisningen vid Broskolan är att det centrala innehållet i kursplanerna dominerar undervisningens planering och genomförande, medan de ämnesspecifika förmågor som eleverna ska stimuleras att utveckla för att nå kunskapskraven har en mer sekundär roll.

Många av dessa förmågor är kopplade till att exempelvis utveckla elevernas förmåga att analysera, kommunicera, hantera information och begrepp och att kritiskt granska information inom ramen för ämnets centrala innehåll. För att elevernas kunskapsutveckling ska bli framgångsrik behöver lärarna ha tillräckliga kunskaper i varje ämne de undervisar i, vara förtrogna med läroplanen och målinriktat ge eleverna möjlighet att utvecklas mot de långsiktiga målen. Skolans rektor behöver ha kunskap om lärarnas undervisning, hur den planeras

och hur eleverna och vårdnadshavarna får information om elevernas kunskapsutveckling. Hur eleverna stimuleras att utveckla förmågor i förhållande till respektive ämnes centrala innehåll förutsätts ha avgörande betydelse för hur väl eleverna ska nå kunskapskraven.

Av intervjuerna med lärare och rektor framgår att lärargruppen ägnat fortbildning och annan uppmärksamhet åt den nya läroplanen och dess ämnesvisa delar, som bland annat redogör för vad skolans utbildningsuppdrag innebär när det gäller att eleverna ska utveckla dessa förmågor. Lektionsobservationerna ger också flera exempel på hur lärarna med framgång lyckas organisera ett arbete med eleverna där olika förmågor blir föremål för lärande. Samtidigt förekommer andra tillfällen där inspektörerna inte har kunnat finna spår av medveten hantering av denna viktiga del av undervisningens utmaningar, och i ännu fler fall är det tydligt att eleverna inte är medvetna om att deras lärande är inriktat på annat än en i undervisningen uppenbar del av det centrala innehållet i ämnet.

Elevenkätens resultat visar genomgående en övervikt för positiva svar, ofta omkring 75 procent, då eleverna tillfrågats om huruvida de får tillfälle att utveckla olika förmågor. Andelen som svarar "vet ej" varierar i allmänhet mellan 5 och 15 procent. Bland alla olika förmågor som eleverna ställts inför i enkäten noteras exempelvis att en majoritet av dem anser sig få träna på att diskutera, debattera och lära sig att argumentera för sin sak men att andelen negativa svar ändå uppgår till omkring 35 procent och andelen "vet ej" till omkring 10 procent. Liknande proportioner noteras i utfallet för att söka information på flera olika sätt, till exempel via internet och på biblioteket.

Elevintervju och lektionsobservationer ger anledning till viss tveksamhet kring hur väl införstådda eleverna är i innebörden av förmågorna enligt läroplanen. Det är dock uppenbart att varje förmåga i någon utsträckning berörs i undervisningen. Lektionsobservationerna visar härvidlag på något mer positiva resultat i ämnet geografi än i ämnena historia och samhällskunskap (undervisning i religionskunskap har alltså inte förekommit under besöksperioden).

Genom undervisningen i ämnet *geografi* har eleverna vid Broskolan getts tillfälle att utveckla sin förmåga att analysera hur naturens egna processer och människors verksamheter formar och förändrar livsmiljöer i olika delar av världen. Övningar som inspektörerna tagit del av har bland annat varit inriktade på resonemang om orsaker till och konsekvenser av olika typer av mänskliga aktiviteter. Undervisningen har också i flera fall varit uppbyggd kring geografiska begrepp, som eleverna tränats i att använda allt mera funktionellt. Det

har också förekommit moment där eleverna fått tillfälle till enklare analyser av samspelet mellan människa, samhälle och natur i olika delar av världen, bland annat med avseende på naturresurser och befolkningsfördelning. Av geografiska källor har företrädesvis olika typer av kartor använts. Förekomst av mer specifika geografiska metoder, tekniker och verktyg präglade inte den observerade undervisningen. Inte heller var inslagen av kritisk granskning av källor särskilt framträdande. Vissa inslag förekom där eleverna fick träna på att värdera lösningar på olika miljö- och utvecklingsfrågor utifrån överväganden kring etik och hållbar utveckling, bland annat i viss mån genom att komma fram till förslag till lösningar på olika problem med en geografisk dimension.

Med naturlighet har den observerade undervisningen i ämnet *historia* genomgående varit uppbyggd kring resonemang om orsaker till och konsekvenser av samhällsförändringar och människors levnadsvillkor och handlingar under olika tidsperioder. Arbetet med att ge eleverna förutsättningar att använda en historisk referensram som innefattar olika tolkningar av tidsperioder, händelser, gestalter, kulturmöten och utvecklingslinjer har uppvisat en mångfald av arbetssätt, som rymmer allt ifrån konkretion av förhållanden i elevens egen närhet till kontrafaktiska resonemang. Det finns dock ett utrymme för att ytterligare utveckla arbetet med att låta eleverna undersöka och beskriva allt mer komplexa samband mellan olika tidsperioder, liksom att låta dem öva på att uttrycka allt mer välgrundade hänvisningar till det förflutna, först i resonemang om samtiden och efter hand även i resonemang om framtiden. En svag punkt i både historieämnets och de båda andra granskade SO-ämnenas hantering av ämnesspecifika förmågor är träningen i att kritiskt granska, tolka och värdera källor. Eleverna i grundskolans senare del bör kunna vara mottagliga för att utveckla ett större djup i sin kritiska granskning av källor än vad observationerna kunde påvisa. I historieundervisningen fanns också exempel på att eleverna får reflektera över sin egen och andras användning av historia i olika sammanhang och utifrån olika perspektiv, men det finns utrymme för att eleverna får tillfälle att ytterligare fördjupa sina resonemang om likheter och skillnader mellan olika historiska framställningar och om hur historia har använts och kan användas för olika syften. Bland de olika ämnesspecifika förmågor som läroplanen utpekar för ämnet historia var undervisningen förhållandevis väl utvecklad när det gäller att använda historiska begrepp för att analysera hur historisk kunskap ordnas, skapas och används, även om vissa kvalitetsskillnader noterades.

Undervisningens uppbyggnad kring begrepp var särskilt påtaglig i ämnet *samhällskunskap*, om än det förekom skillnader mellan lärarna. Arbetet för att nå

utbildningsmålen skulle emellertid vara betjänt av en mer utvecklad användning av samhällsvetenskapliga modeller, bland annat för att eleverna ska få tillfälle att öva sig i att analysera och beskriva allt mer komplexa samband inom, och även mellan, olika samhällsstrukturer. Övningar som förekom i samhällskunskapsundervisningen gav förvisso eleverna en del tillfällen att reflektera över hur individer och samhällen formas, förändras och samverkar, men arbetsformerna behöver utvecklas för att eleverna ska kunna nå ett ökat djup i sina resonemang om hur individer och samhällen påverkar och påverkas av varandra. Också för förmågan att analysera och kritiskt granska lokala, nationella och globala samhällsfrågor ur olika perspektiv behöver undervisningen till viss del omprövas för att eleverna ska ha möjlighet att visa ett större djup i sina undersökningar och resonemang om samhällsfrågor utifrån olika perspektiv. De flesta lektioner innehöll något tillfälle där eleverna fick diskutera med varandra eller med läraren. Det saknades dock en mer målinriktad träning för eleverna av förmågan att uttrycka och värdera olika ståndpunkter och argumenter – med allt mer välgrundade resonemang – utifrån fakta, värderingar och olika perspektiv. Undervisningen gav vidare eleverna förutsättningar att reflektera över mänskliga rättigheter samt demokratiska värden, bland annat genom jämförelser mellan olika delar av världen. I följd av den bristande tillgången till såväl datorer som skolbibliotek visar såväl lektionsobservationer som elev- och lärarintervjuer att träningen av förmågan att söka information om samhället från medier, internet och andra källor och att värdera deras relevans och trovärdighet inte är frekvent och utvecklad vid skolan. Delvis som en konsekvens av detta behöver också förmågan att använda olika källor och att kritiska granska information och källor ges en mer framträdande plats i undervisningen.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *undervisningen inriktas på att låta eleverna utveckla ämnesspecifika förmågor inom ramen för SO-ämnenas centrala innehåll* uppvisar fler starka än svaga sidor. Lärarna stimulerar på olika sätt eleverna att utveckla ämnesspecifika förmågor kopplade till bland annat att analysera, att kommunicera, att hantera information och begrepp och att kritiskt granska information inom ramen för ämnets centrala innehåll. Inom alla ämnen behöver dock arbetet med de olika slagen av förmågor utvecklas, särskilt med en tydlig inriktning på läroplanens preciseringar av dem och så att också eleverna själva blir medvetna om till vilka förmågor deras lärande syftar.

3.2. *Undervisningsmaterial*

Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- undervisningsmaterial i form av exempelvis, uppgifter, instuderingsfrågor, övningar, prov m.m. är utformade så att de skapar förutsättningar att stimulera eleverna att utveckla de ämnesspecifika förmågor som är framskrivna i kursplanernas för de enskilda SO-ämnena

Skolinspektionens bedömning

Rektorn har som pedagogisk ledare, enligt skollagen och läroplanen, ett särskilt ansvar för att skolans arbetsmiljö utformas så att eleverna får tillgång till handledning, läromedel av god kvalitet och annat stöd för att själva kunna söka och utveckla kunskaper, till exempel bibliotek, datorer och andra hjälpmedel.

Granskningen visar att undervisningsmaterialet inom SO-undervisningen vid Broskolan uppvisar flera brister i förhållande till de nationella kraven. Eleverna har inte tillgång till en lärobok i alla ämnen, och i vissa fall är en förekommande lärobok föråldrad. Det förekommer också att grundläggande läromedel för ett arbetsområde istället är skapade av läraren själv. De neddragbara samtidskartor som finns i klassrummen visar förhållanden som inte varit aktuella på ett par tre decennier.

Elevernas tillgång till datorer är huvudsakligen begränsad till en datorsal, med internetanslutna datorer, som används av alla klasser och ämnen på skolan. I klassrummen finns inte någon dator för elevbruk, medan varje lärare för sitt arbete har en bärbar dator som eleverna mer undantagsvis kan få använda. Av de 14 observerade lektionerna var det endast en där eleverna använde datorer och då så gott som uteslutande för ordbehandling. Elevenkäten visar att 40 procent av eleverna anser att påståendet att SO-läraren "lär mig hur jag kan ha nytta av internet i mina SO-studier" stämmer ganska dåligt eller inte alls, medan 58 procent anser att det stämmer ganska bra eller helt och hållet.

Skolan saknar skolbibliotek. I Bro centrum, där skolan är belägen, finns visserligen ett kommunalt bibliotek. Men i intervjuer med elever, lärare och rektor framkommer att detta anlitas i mycket liten omfattning och inte heller är utrustat för undervisningens ändamål. Det saknas också överenskommelse mellan skolan och biblioteket om ett samarbete som skulle kunna medföra att lagens krav på tillgång till skolbibliotek uppfylls.

Vidare visar både observationer och elevintervju att förekomsten av olika källor i undervisningen är mycket begränsad, vilket särskilt påverkar elevernas möjlighet att utveckla vissa förmågor som är centrala inom SO-ämnena. Viktigt för elevernas kunskapsutveckling är också att de får tillfälle till realistiska tillämpningar av de kunskaper som de utvecklar, bland annat genom att möta den verklighet som studeras i exempelvis ämnet samhällskunskap. Lokalsamhället liksom ortens natur- och kulturlandskap kan erbjuda rika möjligheter till lärande men som endast i mycket begränsad utsträckning utnyttjas.

Undervisningsmaterial i form av exempelvis arbetsuppgifter, instuderingsfrågor, övningar och prov är inte alltid utformade på ett sätt som gör att de skapar förutsättningar att stimulera eleverna att utveckla de ämnesspecifika förmågorna i läroplanen. I stället är materialet i hög grad uppbyggt kring det centrala innehållet, som därmed framstår som överordnat förmågorna i undervisningens planering och genomförande.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *använder lärarna undervisningsmaterial som stimulerar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna inom ramen för SO-undervisningen* uppvisar fler svaga än starka sidor. Tillgång till läromedel, möjligheter till informationssökning i olika medietyper, skolbibliotek, tillfällen till arbete med olika källor och möte med realistiska samhällsmiljöer behöver utvecklas för att målen för elevernas kunskapsutveckling ska nås. Material som utarbetas av lärarna kan i högre grad på ett medvetet sätt understödja elevernas utveckling av olika förmågor enligt läroplanen.

3.3. Systematiskt kvalitetsarbete

Exempel på indikatorer vid granskningen

- skriftligt omdöme i SO-ämnena är dokumenterade i elevens IUP i förhållande till de ämnesspecifika förmågor som undervisningen ska bidra till att utveckla
- skolan i sitt systematiska kvalitetsarbete planerar, följer upp och utvecklar undervisningen i SO-ämnena på grupp- och skolnivå

Skolinspektionens bedömning

För att nå de mål som formar det nationella uppdraget till skolan förutsätter styrsystemet att det bedrivs ett systematiskt kvalitetsarbete på både elev- och skolnivå. Det innebär i båda fallen krav på rektors pedagogiska ledarskap med det yttersta syftet att säkerställa att utbildningen håller den höga kvalitet som

särskilt läroplanen definierar och att eleverna får sin rätt till tillräckligt stöd i sin kunskapsutveckling tillgodosett.

Enligt skollagen ansvarar rektor för kvalitetsarbetet, som ska bestå av planering, uppföljning och utveckling samt dokumenteras. Arbetet ska genomföras under medverkan av bland annat lärare och elever. Inriktningen ska vara att de nationella mål som finns för utbildningen uppfylls. Som pedagogisk ledare och chef för lärarna och övrig personal i skolan har rektorn det övergripande ansvaret för att verksamheten som helhet inriktas mot de nationella målen. Rektor har ansvar för att skolans resultat följs upp och utvärderas i förhållande till de nationella målen och kunskapskraven.

Läroplanen framhåller att skolans verksamhet måste utvecklas så att den svarar mot de nationella målen. Rektors dagliga pedagogiska ledning av skolan och lärarnas professionella ansvar är förutsättningar för att skolan utvecklas kvalitativt. Detta kräver att verksamheten ständigt omprövas, resultaten följs upp och utvärderas och att nya metoder prövas och utvecklas. Ett sådant arbete måste ske i ett aktivt samspel mellan skolans personal och elever och i nära kontakt med såväl hemmen som det omgivande samhället.

Inspektörerna konstaterar att kunskapsresultaten vid Broskolan ger vid handen att inte alla elever fått tillräckliga möjligheter att nå den lägsta nivån E för godkända kunskaper i SO-ämnena (se resultatredogörelse nedan). Samtidigt noteras skillnader i undervisningens kvalitet – bland annat betingade av ämne, lärare och elevgrupp – och avvikelser i vissa avseenden från de målsättningar som läroplanen ställer upp för en ändamålsenlig undervisning som ska ge eleverna förutsättningar att nå kunskapskraven. Det systematiska kvalitetsarbetets roll är att säkerställa godkända resultat och tillräckligt funktionella processer för att generera dem. Emellertid noteras brister i kvalitetsarbetet, vilka alltså bidrar till orsaksbilden över elevernas otillräckliga framgång i studierna. Verksamheten och dess planering är inte tydligt inriktad på de nationella målen. Skolans huvudprocess – undervisningen – följs inte upp på ett systematiskt sätt i förhållande till läroplanens krav, exempelvis genom att rektor tar del av arbetet med elevernas lärande med fokus på likvärdighet och kontinuerlig förbättring. Härigenom saknas också en stabil grund för att utforma nödvändiga utvecklingsinsatser för undervisningen i SO-ämnena på skolan som helhet. Även dokumentationen av de olika stegen i kvalitetsarbetet lever inte upp till skollagens krav.

Exempel finns däremot på att den enskilde SO-läraren genomför vissa utvärderingar av undervisningen, ibland även under elevmedverkan. I avsaknad av ett samlat grepp om kvaliteten i ämnesundervisningen på skolan uppvisar dock dessa utvärderingar, liksom elevernas delaktighet, variationer mellan lärarna.

Ett ytterligare uttryck för behov av att rektor intensifierar sitt pedagogiska ledarskap är fördelningen av undervisning i de olika ämnena på lärare med hänsyn till deras behörighet. Som framgått ovan bedrevs mindre än hälften av den observerade undervisningen av en lärare med behörighet i ämnet, i följd av principen att varje klass ska undervisas i alla SO-ämnena av en och samma lärare. Skollagen innebär att eleverna har rätt att få undervisning och betyg i alla ämnen av en lärare som är behörig.

För individnivån stadgar skollagen att läraren vid utvecklingssamtal i en skriftlig individuell utvecklingsplan dels ska ge omdömen om elevens kunskapsutveckling i förhållande till kunskapskraven i de ämnen som eleven får undervisning i, dels sammanfatta vilka insatser som behövs för att eleven ska nå kunskapskraven och i övrigt utvecklas så långt som möjligt inom ramen för läroplanen. De skriftliga omdömena i de individuella utvecklingsplaner som inspektörerna tagit del av vid Broskolan är kortfattade och mestadels uttryckta i allmänna termer. I någon mån anknyter de till de ämnesspecifika förmågor som undervisningen ska bidra till att utveckla, men graden av utförlighet och målknytning gör att det kan ifrågasättas om de individuella utvecklingsplanerna fungerar som ett verksamt instrument för att genom undervisningen föra eleverna fram till att nå kunskapskraven i läroplanen. Utvecklingsplanernas innehåll är inte tydligt relaterat till nationella mål för ämnet och inte heller inriktat på just skolans insatser för att undervisningen ska bli mer framgångsrik för eleven. I planerna framträder inte heller de kunskapskrav som finns för respektive SO-ämne och behoven och åtgärderna är inte utformade så att det framgår vilka ämnesspecifika förmågor i kursplanerna som måste utvecklas eller vilka kunskapskrav eleven inte når. För att leda eleven vidare i kunskapsutvecklingen är det viktigt att lärarens analys och bedömning av elevens lärande är av god kvalitet. Detta behöver utvecklas i de individuella utvecklingsplanerna vid Broskolan.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *följer skolan systematiskt upp hur undervisningen utvecklar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna* uppvisar fler svaga än starka sidor. Det systematiska kvalitetsarbetet, som framför allt syftar till en ändamålsenlig undervisning för alla elever så att de når kunskapskraven, behöver förbättras i alla sina faser – planering, uppföljning och utveckling – samt när det gäller hur det dokumente-

ras. Särskilt behöver rektors pedagogiska ledarskap inriktas på att säkerställa en hög och likvärdig kvalitet i undervisningens processer med utgångspunkt i de nationella målen. Användningen av lärare för undervisning i de olika ämnena behöver anpassas till skollagens behörighetskrav. De individuella utvecklingsplanerna och de skriftliga omdömen som förekommer i dessa behöver utvecklas för att fungera som ändamålsenliga instrument i arbetet för att eleverna ska nå kunskapskraven.

3.4. Särskilt stöd

Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- elever som riskerar att inte nå kunskapskraven har åtgärdsprogram
- elev som har åtgärdsprogram får sitt särskilda stöd tillgodosett på ett sätt som stimulerar eleven att utveckla de ämnesspecifika förmågor som krävs för att nå kunskapskraven

Skolinspektionens bedömning

För att särskilt möta elever som riskerar att inte nå upp till godkänd kunskapsnivå tillhandahåller Broskolan olika former av framför allt kvantitativa tillskott av lärandetillfällen. Utanför den ordinarie undervisningstiden ägnar klassens ordinarie SO-lärare extratid åt elever som bedöms behöva mer stöd i sitt lärande. Dessutom finns i skolans veckoschema organiserat så kallad studiegård, som utgör tid för lärande då elever kan få ytterligare stöd av olika lärare i ämnen som de själva väljer att uppsöka.

Trots att flera elever enligt både betygsstatistiken och lärarnas utsagor inte har nått eller befaras inte komma att nå den lägsta nivån av kunskapskrav, upprättas inte på skolan några åtgärdsprogram vilket skollagen kräver så snart det föreligger behov av särskilt stöd. I stället hänvisar rektor och lärare till elevernas individuella utvecklingsplaner, där motsvarande information ska finnas, men dessa har en annan funktion och kan inte enligt skollagen ersätta åtgärdsprogram. Förutom skollagens obestridliga krav på att åtgärdsprogram ska upprättas, är deras förekomst och kvalitet också både ett rättssäkerhetsintresse och en funktionell nödvändighet för elevens kunskapsutveckling.

Om det inom ramen för undervisningen eller genom resultat på ett nationellt prov, genom uppgifter från lärare, övrig skolpersonal, en elev eller en elevs vårdnadshavare eller på annat sätt framkommer att det kan befaras att en elev

inte kommer att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås, ska detta anmälas till rektorn. Rektorn ska se till att elevens behov av särskilt stöd skyndsamt utreds. Behovet av särskilt stöd ska även utredas om eleven uppvisar andra svårigheter i sin skolsituation. Samråd ska ske med elevhälsan, om det inte är uppenbart obehövligt. Om en utredning visar att en elev är i behov av särskilt stöd, ska han eller hon ges sådant stöd. Ett åtgärdsprogram ska utarbetas för en elev som ska ges särskilt stöd. Av programmet ska det framgå vilka behoven är, hur de ska tillgodoses och hur åtgärderna ska följas upp och utvärderas. Eleven och elevens vårdnadshavare ska ges möjlighet att delta när ett åtgärdsprogram utarbetas. Åtgärdsprogrammet ska beslutas av rektorn.

Granskningen visar också att det finns elever som för sin kunskapsutveckling skulle vara betjänta av studiehandledning på modersmålet men inte ges sådan.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *får elever som riskerar att inte nå de grundläggande kunskapskraven i de samhällsorienterande ämnena det särskilda stöd som de har rätt till* uppvisar mestadels svaga sidor. En överskuggande iakttagelse är att åtgärdsprogram helt saknas på skolan. Därmed har skolan avhänt sig en bärande beståndsdel i de processer som utgör fundamentala rättigheter för elever i behov av särskilt stöd. Denna omständighet liksom bristerna i elevernas kunskapsresultat, som bland annat framgår av betygsstatistiken, visar att inte alla elever som riskerar att inte nå de grundläggande kunskapskraven i SO-ämnena ges det särskilda stöd som de har rätt till.

3.5. *Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden*

Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- Förekomsten av ämnesövergripande undervisning
- Förekomsten av samordning av ämnesområden

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att SO-undervisningen på Broskolan huvudsakligen är organiserad ämnesuppdelat, dvs. varje ämne läses var för sig. Såväl intervjuer med elever, lärare och rektor som lektionsobservationer ger vid handen att så är fallet. Samtidigt undervisar en och samma lärare sina klasser i alla fyra SO-ämnena. De referenser över ämnesgränserna som självfallet förekommer framstår som begränsade.

Inte heller finns något omfattande samarbete mellan å ena sidan SO-ämnena och övriga ämnen. Undantag finns dock, såsom i de fall då en SO-lärare också undervisar klassen i ett annat ämne, exempelvis svenska.

Broskolans lärare är indelade i både arbetslag kring den gemensamma elevgruppen och i ämneslag. I det senare står undervisning och ämnesutveckling i fokus och lärarna gör där bland annat en gemensam planering av det centrala innehållets fördelning över elevernas studietid. För varje ämne finns en ämnesansvarig lärare, som leder ämneslaget.

Enligt läroplanen ska lärarna samverka med varandra i arbetet för att nå utbildningsmålen. De ska därvid organisera och genomföra arbetet så att eleven får möjligheter till ämnesfördjupning, överblick och sammanhang, liksom att arbeta ämnesövergripande. Som pedagogisk ledare och chef för lärarna har rektor ett särskilt ansvar för att undervisningen i olika ämnesområden samordnas så att eleverna får möjlighet att uppfatta större kunskapsområden som en helhet. Vid Broskolan finns inte någon strategi för hur samordning av ämnesområden ska tillgodoses. I intervjuer med både SO-lärarna och rektor framkommer dock ambitionen att på olika sätt utveckla samverkan mellan lärarna, bland annat genom att de ges tillfälle att ta del av varandras lektioner.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden inom ramen för SO-ämnena* uppvisar fler svaga sidor än starka. Undervisningen i SO-ämnena är huvudsakligen ämnesuppdelad. För att leva upp till läroplanens krav behöver skolan utveckla formerna för samverkan över ämnesgränserna och för att anlägga helhetsperspektiv på större kunskapsområden.

Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen

Kvalitetsgranskningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 genomförs i sammanlagt 16 kommunala skolor och 9 fristående skolor. När kvalitetsgranskningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 är genomförd redovisas de samlade resultaten i en övergripande kvalitetsgranskningsrapport. De skolor som ingått i granskningen bildar en referensram och en möjlighet till jämförelse med förhållanden på andra skolor. Det enskilda beslutet kan därmed sättas in i ett större sammanhang.

Bakgrundsuppgifter om Broskolan

Broskolan är en kommunal skola i Upplands-Bro kommun. Skolan hade vid tillsynsbesöket 366 elever, varav 235 i årskurs 7–9.

Vid skolan finns för undervisning i SO-ämnena fem lärare. Var och en av dem undervisar sina elevgrupper i alla fyra ämnena. Samtliga lärare har en svensk lärarutbildning men ingen av dem är behörig till undervisning i alla ämnen som ingår i deras tjänstgöring. Alla lärare är behöriga i historia, två i religionskunskap men endast en i samhällskunskap respektive geografi. Två av lärarna är endast behöriga i ett SO-ämne. Två lärare har längre erfarenhet i yrket (24 respektive 9 år), medan övriga arbetar under sitt första eller upp till sitt fjärde läsår.

Av de elever vid Broskolan som fick slutbetyg i årskurs 9 år 2012 uppgick andelen som inte nådde målen, enligt Skolverkets statistik, till 9,5 procent i samhällskunskap, 9,5 i historia, 12,2 i religionskunskap och 16,2 i geografi. Andelen med betyget Mycket väl godkänd var 9,5 procent i de båda förstnämnda ämnena och 10,8 i de senare. Skillnaden mellan flickors och pojkars resultat är genomgående till de förras fördel. Särskilt markant är pojkarnas högre andel när det gäller elever som inte nått målen i historia och religionskunskap (13,0 respektive 17,4 procent att jämföra med 3,6 i båda ämnena för flickor).

Betygen vid samma tidpunkt för årskurs 8, enligt skolans egen statistik, visar att andelen som inte nådde målen (dvs. erhållit betyget F) uppgick till 12,4 procent i samhällskunskap, 10,5 i historia, 9,0 i religionskunskap och 12,8 i geografi. Därutöver har i vardera ämnet 1–3 elever inte deltagit och inte fått något betyg i ämnet. På skolan som helhet har i årskurs 8 betyget A tilldelats två elever i geografi och en vardera i historia och samhällskunskap, alla i samma klass. Vid denna betygssättning noterades medelbetyget för flickor genomgående till ca 2 poäng högre än för pojkar i alla fyra SO-ämnena.

Utvecklingen av elevernas kunskapsresultat vid Broskolan under den senaste tioårsperioden uppvisar inga entydiga mönster, men den långsiktiga trenden för andelen elever som inte når den lägsta nivån för godkända betyg är tilltagande för SO-ämnena som helhet.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med Skolinspektionens ämnesgranskningar är att belysa och bedöma om undervisningen överensstämmer med läroplanens och kursplanernas mål och riktlinjer och om undervisningen bedrivs på ett effektivt sätt, det vill säga bidrar till att elevernas kunskaper utvecklas så långt som möjligt inom ramen för givna mål.

I denna granskning riktas särskilt fokus mot arbetet med att ge eleverna förutsättningar att utveckla de förmågor som kursplanerna i SO-ämnena syftar till samt hur undervisningen i SO-ämnena är organiserad så att eleverna får möjlighet att uppfatta större kunskapsområden. I granskningen är följande preciserade frågeställningar centrala:

Inriktas undervisningen mot att låta eleverna utveckla ämnesspecifika förmågor?

Använder lärarna undervisningsmaterial som stimulerar eleverna att utveckla ämnesspecifika förmågor?

Följer skolan systematiskt upp hur undervisningen utvecklar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna?

Får elever som riskerar att inte nå de grundläggande kunskapskraven i SO-ämnena det särskilda stöd som de har rätt till?

Förekommer ämnesövergripande undervisning inom ramen för SO-ämnena?

Förekommer samordning av undervisningen mellan SO-lärare och/eller mellan SO-lärare och lärare i andra ämnen?

Utöver ovanstående frågeställningar granskas även allmänna undervisningskvaliteter. Granskningen genomförs genom att följande aspekter på undervisningens kvalitet belyses:

Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö

Tydlighet i mål och innehåll

Individanpassning, stöd och utmaningar

Återkoppling och reflektion över lärandet

Metod och material

Valet av metoder utgår från det övergripande syftet med ämnesgranskningar och den aktuella granskningens frågeställningar samt aspekter på allmänna undervisningskvaliteter. De observationsscheman, elevenkäter och intervjuguider som används har utarbetats med utgångspunkt i forskning, Skolinspektionens tillsyn och kvalitetsgranskningar, skollagen och Lgr 11 (läroplan och kursplanerna i de samhällsorienterande ämnena). Nedan beskrivs de metoder som kompletterar och förstärker varandra för att besvara projektets frågeställningar.

Dokumentstudierna ger en inblick i skolans organisation och arbete med SO-ämnena. Resultat från elevernas betygsresultat i SO-ämnena, lärarnas utbildning och kompetensutveckling, hur skolan arbetar utifrån styrdokumentet när det gäller SO-undervisningen, vilka undervisningsmaterial, övningar, uppgifter och prov lärarna använder sig av samt hur man systematiskt arbetar med att följa upp, utvärdera och utveckla SO-undervisningen undersöks genom dokumentstudier. Dokumentstudierna förbereder även inspektörerna för skolbesöket och ger underlag för att ställa frågor.

Genom strukturerade lektionsobservationer granskas undervisningens kvalitet när det gäller arbetet med att skapa förutsättningar att stimulera eleverna att utveckla ämnesspecifika förmågor samt skapa allmänna undervisningskvaliteter. Klassrumsobservationer är en viktig metod för att kunna se samspelet mellan lärare, elev och lektionens innehåll. Observationerna ger underlag för att besvara projektets frågeställningar men också hur läroplanens och kursplanens mål och riktlinjer avspeglas i undervisningen. Varje observerad lektion bedömdes utifrån flera olika aspekter av kvaliteten på undervisningen. För varje aspekt finns en eller flera bakomliggande indikatorer vilka konkretiseras i ett observationsschema i form av goda exempel. Bedömningen av varje kvalitativ aspekt är ett snittvärde av bedömningen av aspektens indikatorer i undervisningskvaliteterna, dvs. av de som varit möjliga att observera under den aktuella lektionen. Indikatorerna bedöms på en skala 1–4: 1 = i mycket låg grad eller inte alls, 2 = i ganska låg grad, 3 = i ganska hög grad, 4 = i mycket hög grad. Om en indikator inte gick att värdera eller inte var relevant i sammanhanget för en aspekt bedömdes den inte.

Läraren ska i förväg ge observatörerna uppgifter om elevsammansättningen i klassen och uppgifter om det finns elever i klassen som riskerar att inte nå kun-

skapskraven i ett eller flera SO-ämnen samt om det finns åtgärdsprogram upprättade för elever som risker att inte nå kunskapskraven och om det finns elever i klasserna som har funktionsnedsättningar. Under lektionsobservationerna värderas ett antal kriterier som kan anses vara positiva exempel på ämnesspecifika förmågor. Allt detta inom ramen för SO-ämnenas centrala innehåll. Observationerna av hela lektioner utförs av två inspektörer som under lektionen för löpande anteckningar. I direkt anslutning till lektionen fyller inspektörerna i ett observationsschema. I samband med klassrumsobservationerna intervjuas undervisande lärare efter lektionen, eller efter en serie av lektioner inom ett sammanhållet ämnesområde, utifrån en frågeguide. Observationerna är också ett underlag för elev- och lärarintervjuerna.

Intervjuer med elever, lärare och rektor ger tillsammans med övriga metoder en hel-hetsbild av SO-undervisningen i skolan av de faktorer som kan ha betydelse för lärandet. Frågor om undervisningsstrategier, syfte/kunskapskrav, centralt innehåll, stöd och stimulans, samverkan och samordning av undervisningen, kompetens och erfarenhet samt hur skolan systematiskt planerar, genomför och utvecklar undervisningen i SO-ämnena är viktiga för att komplettera det inspektörerna sett i undervisningen och i dokumenten. Såväl elever som lärare och rektor kommer att, vid intervjuerna, få besvara frågor utifrån ett frågeformulär. Samtliga lärare som undervisar elever i årskurserna 7–9 i de samhällsorienterande ämnena på aktuell skola intervjuas i en gruppintervju. Elever till intervjuerna väljs ut från de klasser som observeras. Både pojkar och flickor ska ingå. Medverkan är frivillig.

Elevenkäter ska ses som en metod att få kompletterande svar på de centrala frågeställningarna. Enkäterna kan ge exempel på vilka förmågor eleverna får möjlighet att utveckla i SO-undervisningen, om undervisningen sker utifrån elevernas erfarenhet, intresse och behov samt om eleverna får stöd, stimulans och utmaningar i sitt lärande. Dessutom kan det ge en bild av om svaren skiljer sig åt mellan pojkar och flickor. Webbenkäten genomförs innan skolbesöket och omfattar samtliga elever i årskurserna 7–9 i varje skola. Enkäter till lärare och rektor används inte.